

"Müasir texnologiyalar auditoriyanı diaqnostika etmək imkanı verəcək"

"Yeni çağırışlar" onlayn müzakirə proqramının budəfəki qonağı Stenford Universitetinin Yüksək Təhsil Pili-lələri İnstitutunun dekani, tanınmış professor Den Şvarz olub. Belə ki, Elm və Təhsil Nazirliyinin dəstəyi və "T-Network" təhsil işçilərinin təcrübə və kommunikasiya platformasının təşkilatçılığı ilə davam edən "Yeni çağırışlar" proqramının 8 mart 2023-cü il tarixində yayımlanan bölümündə dünyanın təhsil nəhəngi ilə "Öyrənməyin əlifbası" haqqında danışılıb.

"T-Network"-ün rəhbəri, təhsilin idarə olunması üzrə mütəxəssis Cəfər Mənsiminin təqdimatında davam edən proqram Elm və Təhsil Nazirliyinin "Facebook" səhifəsi üzərindən Mətin Axundlunun tərcüməsi ilə Azərbaycan dilində canlı yayımlanıb.

Den Şvarz: "Tələbələrə özünü qiymətləndirmək imkanı qazandırmaq lazımdır"

Öyrənmək səyahətinin hərfləri

Proqramın Beynəlxalq Qadınlar Gününa təsadüf etməsi ilə əlaqədar bütün qadınları təbrik edən görüşün aparıcısı Cəfər Mənsimi qonağı salamlayaraq izləyicilərə yaxından təqdim edib. Bildirib ki, cənab Şvarz Stenford Universitetinin Yüksək Təhsil Pili-lələri İnstitutunun dekani, "Öyrənməyin əlifbası: elmi cəhətdən sübut edilmiş 26 yaşnaşma, onlar necə işləyir və nə zaman faydalıdır" kitabının müəllifi, Stenfordun nəzdində intensiv təhsil üzrə Fənlərə Mərkəzinin sədri, eyni zamanda Müstəsna Adaptiv, Qabaqcıl Öyrənmə və Davranış Laboratoriyasının rəhbəridir. Professor Den Şvarz bir sıra beynəlxalq nüfuzlu mükafatları layiq görülüb.

C.Mənsiminin "Öyrənməyin əlifbası" kitabında "her hərflər öyrənmənin bir qaydasını təmsil edir" yazırsınız. Sizin öyrənmək səyahətiniz hansı hərflə əlaqədardır?" sualına cavabında dekan Şvarz uşaqlıq illərində bir dostunun oyuncuqlarını necə sökü-

Təhsil prosesində yanlışlar

Təhsildə təbliğ etdiyi əsas ideya haqqında danışarkən Den Şvarz bunu iki məsələ ilə əhtiva etdiyini bildirib, nəyi öyrənməklə yanaşı necə öyrənməyə fokuslanmağın vacibliyini qeyd edib. Çox zaman nəyi öyrənməyə daha çox önəm verməkdənsə necə öyrənməyə xüsusi diqqət ayırmağı tövsiyə edib, bu prosesi konarda qoymamağa çağırıb.

D.Şvarz hamının eyni şəkildə öyrənməsinə təhsil prosesində buraxılan əsas səhv adlandırdı. İnsan beyninin müxtəlif quruluşu, qavramaya sahib olduğunu söyləyən professor hər kəsin müxtəlif tərzdə öyrəndiyinə, müxtəlif sistemli yanaşmaların mövcudluğuna diqqət çəkib. İmmun sisteminin orqanizmin qarşılaşmadığı xəstəliyə belə adaptasiya olduğunu, xəstəliyi tanıdıqdan sonra ona reaksiya verdiyini misal gətirib. İnsan orqanizminin olduqca müəkkəbliyi bildiren Şvarz təhsildə vizual olaraq öyrənilməsinə qeyd edib. Eyni yanaşmanın çox yanlış oldu-

yığılması izləməyi çox sevdiyini yada salaraq həmin illəri "v" hərfləri ilə vizuallaşdırma ilə əlaqələndirib. Müxtəlif ideyaları, fikirləri kağızda vizual olaraq qeyd etməyi sevdiyini bildirdi. Esasları, hekayələri kağız üzərində sıralayıb bir araya gətirməyi, bunu diaqram, piramida, digər şəkildə formalaşdırmaq qeyd etdiyini diqqətə çatdırdı. Bildirib ki, bu böyük təhsil və uşaqlarda ideyaları yazdırmaqda kömək edir, professor bunu bir stratejiya, düzən adlandırdı. Növbəti seçdiyi hərfləri "l" (lucky-bəxtəvar) olduğunu qeyd edib. Müəllifi olduğu kitabada bu hərfləri yer almadığına diqqət çəkən yazıçı təhsildə də həyatda olduğu kimi nəzərə alınmayan məsələlərin mövcudluğunu qeyd edib, həmin məsələlərin insanların istədiyi kimi olmasını, bəxtəvarlik adlandırdı. Qonaq uğurlu tələbə olsa da həyatda şansla, bəxtin gətirməsinə ehtiyac duyduğunu dilə gətirib, yaxşı məktəbdə oxumasını da bir şans adlandırdı.

ğunu, fərqli şəkildə öyrənmənin vacibliyini vurğulayıb. Tədrisdə ən başlıca olaraq müxtəlif öyrənmə tərzlərinə sahib olan tələbələrə vahid bir sistem, çərçivə daxilində birlikdə işləməyə dəvət etmək və bu prosesi tənzimləməyə çağırıb: "Riyaziyyatın içində məkan düşüncəsi çox önəmlidir. Sizin təxəyyülünüz, məkan olaraq düşüncəniz kifayət qədər geniş olmalıdır. Həmçinin riyaziyyatın içində qrammatika da çox vacibdir, çünki anlaşlan dildə düzgün fikirlər yürüdülməlidir. Eyni zamanda fikirləri müxtəlif düşüncə auditoriyası üçün tənzimləməli olursunuz. Digər nümunə müxtəlif xarici dillər üzrə sözlər ehtiyatının öyrənilməsidir. Sözlərin daha yaxşı izahını özünü deyirik, noticədə uşaqlarda bu sualla bağlı heç bir təsəvvür yaranmır. Bu səbəbdən də tələbələrə suallar üzərində özlərinin düşüncəsi, yaşaması, tapmaqda çətinlik çəkəndə izah edilməsi lazımdır ki, mövzu tamamilə başa düşülsün".

Professor qeyd edib ki, aktiv öyrənmənin əsas açarlarından biri öyrənmənin beynində mövzu ilə əlaqəli müəyyən suallar yaratmaqdır, onları suallarla nəzərə almaqdır. Fəal öyrənmənin müxtəlif şəkildə başa düşüldüyünü diqqətə çatdı-

Diqqət dağınlığı

Aparıcının "Zeta və Alfa nəslinin xüsusiyyətlərinə təhsil dünyasında necə yer verməliyik? Gələcəkdə hansı yeni xüsusiyyətlərə sahib nəsillə qarşılaşacağıq?" suallarını cavablandıraraq Den Şvarz bildirdi ki, insanlar nəsilən-nəslə fərq olduğunu iddia etsələr də, təhsildən danışarkən öyrənmə, təhsil-tədris üsulları eynidir, yanaşmalar fərqlənir. Professor müasir, yeni nəsillə tələbələrə tez-tez diqqətə dəyişməyi, bir mətləbdən digərinə keçilməsinə müşahidə etdiyini qeyd edib. Tədris zamanı özünü də bəzən bu metodologiyadan istifadə etdiyini dilə gətirərək tələbələrə buna daha çox yol verdiyini bildirdi. Hansı məsələlərin tez-tez dəyişməsinin arzu olunmaz olduğunu, özünü eyni anda hər iki işi çox yaxşı yerinə yetirdiyini iddia etdiklərini bildirdi. Sürətli oxuma proqramlarından danışan professor bunun əleyhinə olduğunu, keyfiyyətin kəmiyyətə qurban verildiyini, oxunan materialın əldən verildiyini, düşünmədən oxunduğunu vurğulayıb.

Öyrənmək və təbii etməyin dostluğu

Öyrənmənin müxtəlif tərzlərindən danışarkən Den Şvarz insanın həyatı boyu durmadan öyrəndiyini, lakin günün sonunda gün ərzində öyrəndiklərini yadda saxlamamış, öyrəndiklərindən nəticə çıxarmamış vacibliyinə toxunub: "Üst səviyyədə öyrənmə odur ki, onun içində müəyyən abstrakt ideyalar, nizam, qaydalar, prosedurlar var. Digər əyləncəli öyrənmə də var ki, müəyyən tapşırıqlarla, layihələrlə gerçəkləşdirilməklə həyata keçirilir. Misal olaraq, küçədə kiosk qurub şirniyyat, kofe, çay satmaq, bunları satmaq üçün müəyyən strategiya düşünməkdir - bu əyləncəli öyrənmədir. Başlıcası odur ki, mürəkkəb, kompleks öyrənmə ilə yarıadıcılığın vəhdəti arzulanan nəticəni verir. Mən tədris üsullarında ikili yanaşmadan istifadə edirəm və onların hər ikisi "e" hərfləri ilə başlayır: "experiance" (təcrübə) və "explanation" (izah). Biz çox zaman ali təhsil ocaqlarında ikinci yanaşmadan istifadə edirik, yəni auditoriyaya izah edirik, lakin tələbələrə mövzunu təcrübədə hiss etmək imkanını veririk. Mən problemin mahiyyətini açıqlamadan öncə tələbələrə özlərinin bu problemi hiss etməsi, həll yollarını tapması metodologiyasından istifadə etməyi çox sevirəm. Tələbələrə təcrübədə iştirakı çox vacib məsələdir. Biz çox zaman sual veririk və bu sualın izahını özümüz deyirik, noticədə uşaqlarda bu sualla bağlı heç bir təsəvvür yaranmır. Bu səbəbdən də tələbələrə suallar üzərində özlərinin düşüncəsi, yaşaması, tapmaqda çətinlik çəkəndə izah edilməsi lazımdır ki, mövzu tamamilə başa düşülsün".

Professor qeyd edib ki, aktiv öyrənmənin əsas açarlarından biri öyrənmənin beynində mövzu ilə əlaqəli müəyyən suallar yaratmaqdır, onları suallarla nəzərə almaqdır. Fəal öyrənmənin müxtəlif şəkildə başa düşüldüyünü diqqətə çatdı-

kompyuterdən istifadə edərkən uşaq nələrə diqqət etməli, nədən özünü məhrum edir? Əsas diqqət buna yönəlməlidir. Bir məşğuliyyətdən digərinə diqqətin dəyişdirilməsi o qədər də fəlakətli məqam deyil".

C.Mənsiminin "Diqqət dağınlığı" olduğu məqamda öyrənmə prosesində hansı yeni yanaşmalara ehtiyac var? Biz dərsin formasında nəyi dəyişdirməliyik?" sualına qonaq məşin idarə edərkən telefonla danışan insanlar haqqında diqqətə misal gətirərək noticədə belə şəxslərin metodologiyadan istifadə etdiyini dilə gətirərək tələbələrə buna daha çox yol verdiyini bildirdi. Hansı məsələlərin tez-tez dəyişməsinin arzu olunmaz olduğunu, özünü eyni anda hər iki işi çox yaxşı yerinə yetirdiyini iddia etdiklərini bildirdi. Sürətli oxuma proqramlarından danışan professor bunun əleyhinə olduğunu, keyfiyyətin kəmiyyətə qurban verildiyini, oxunan materialın əldən verildiyini, düşünmədən oxunduğunu vurğulayıb.

Müəllimlərin hər bir şagirdin öyrənmək potensialı olduğunu necə inandırılması məsələsinə toxunan professor insanların fərqli şəkildə öyrəndiyini nəzərə alaraq zəif qavrayanlara da diqqət göstərib, onların öyrənməsinə təminat etməyi, onlardan və keçməməyi məsləhət görüb, auditoriyada dərs prosesinin ehtiyaclarına görə tənzimlənməli olduğunu vurğulayıb. Təhsil tədqiqatçısı məsələnin ikinci tərəfinin biliyin qiymətləndirilməsində olduğu diqqət çəkib, çox zaman biliyin şəb- lon şəkildə qiymətləndirildiyini, test zamanı bir qrup tələbənini yaxşı, digər qrupun zəif nəticə göstərdiyini qeyd edib. Onun sözlərinə görə, zəif nəticə göstərən öyrənməyə dəyişmə deyil, sadəcə tələbənini fərqli şəkildə öyrətdirməyi göstərməyi tələb edir. Şvarz deyir: "Bəlkə qiymətləndirmə bir balaca dəyişsə, fərqli olsa belə tələbələr daha yaxşı nəticə göstərəcəklər. Bir çox hallarda zəif nəticə göstərmiş tələbə haqqında deyirlər ki, imtahan verə bilmədi. Lakin o demək deyil ki, o öyrənməyib, heçə bilmir. Sadəcə imtahan zamanı şablon qiymətləndirmə ona bu imkanı verməyib və biz bunu nəzərə almalıyıq".

Aparıcının "Qiymətləndirmə prosesinin daha effektiv olması üçün müəllimlərə hansı tövsiyələr var?" sualını cavablandıraraq professor şagird və tələbələrə özünü qiymətləndirmə imkanlarının verilməsinin vacibliyindən

Fərdi yanaşma

Sinif otaqlarında 20-40-dan çox şagirdin təhsil aldığı nəzərə alaraq fərdiləşdirilmiş təhsil nə qədər real olması məsələsinə toxunan professor fərqləndirmə və fərdi yanaşmanın önəmliliyini vurğulayıb. Başlıca problem tələbələrə bəzən qruplara bölmək lazımdır, çünki qruplara bölmək lazımdır, çünki qruplara bölmək lazımdır, çünki qruplara bölmək lazımdır. Başlıca problem tələbələrə bəzən qruplara bölmək lazımdır, çünki qruplara bölmək lazımdır, çünki qruplara bölmək lazımdır. Başlıca problem tələbələrə bəzən qruplara bölmək lazımdır, çünki qruplara bölmək lazımdır, çünki qruplara bölmək lazımdır.

Sualın cavabının ikinci hissəsində D.Şvarz daha çox yeniyetmələrə -12,13, 14 yaşlı oğlan və qızlar olmaqla gün ərzində 150 tələbəyə (30 nəfərdən daha çox ideya irəli sürsün və suallar versin, qrupun aşkar etdiyi məsələləri mürəşə etsin. Bu rolları qrup iştirakçıları arasında dəyişməklə olar. Auditoriyanın qrup şəkildə bölünməsinin öz metodologiyası var. Auditoriya qruplara bölündükdə və hər tələbəyə bir öhdəlik verildikdə dərs prosesi olduqca maraqlı və səmərəli keçir".

danışır: "Tələbələrə esseləri müəllimlər tərəfindən yoxlanılır, səhvlər aşkarlandıqda yenidən yazılması tapşırıqlı, tələbələr də bunu işgəncə kimi qəbul edirlər. Biz onlara qatdırma- lıyıq ki, tapşırığın yenidən işlənməsi işgəncə deyil, əksinə onların xeyrinədir, faydalıdır. Həmçinin tələbələrə özünü qiymətləndirmək imkanı qazandırmaq lazımdır". Müəllimlər üçün qiymətləndirməni incələyən universitet dekani başlıca olaraq qiymətləndirmənin növlərinə diqqət yönəldib. Qonağın fikrinə, qiymətləndirmə zamanı hansı məqsədlərin nəzərdə tutulduğunu, kimin üçün (məktəb, müəllim, şagird və tələbə üçün) aparıldığını aydın şəkildə bilmək lazımdır. O, bu kimi qiymətləndirmələrin summativ adlandırıldığı və burada müxtəlif məsələlərin qiymətləndirilməsinin həyata keçirildiyini bildirdi. Professor deyir ki, eyni zamanda fərdi testlər vardır ki, tələbəyə boşluqlar müəyyən etməyə kömək edir. Summativ və fərdi qiymətləndirmələri qarşılaşdırmaq tövsiyə edən Şvarz hansı qiymətləndirməni keçirilməsindən əvvəl asılı olmayaraq əsas məqsədin şəxsin harada geri qalmasını müəyyən etməkdən ibarət olduğunu vurğulayıb.

"Öyrənmənin yarıya yox, yaşamağa hazırlaşdırmaq üçün hansı redaktələrə ehtiyac var? Öyrənmək prosesindən zövq almaq, öyrənmək istahını artırmaq üçün hansı məqamlara diqqət etmək olardı?" sualına

mək imkanı verəcək. Bununla fərdi yanaşma baxımından bir çox yanaşmalar öz əksini tapacaq, çətinliklər aradan qalxacaq. Başlıca problem tələbələrə bəzən qruplara bölmək lazımdır, çünki qruplara bölmək lazımdır, çünki qruplara bölmək lazımdır. Başlıca problem tələbələrə bəzən qruplara bölmək lazımdır, çünki qruplara bölmək lazımdır, çünki qruplara bölmək lazımdır.

Proqramın aparıcısının "Öyrənmənin əlifbası" kitabında "yuxu öyrənməni dəstəkləyir, sürətləndirir, yürüş etmək vacibliyini artırır. Lakin bu, hər fəndə eyni nəticə vermir, bunun üçün müəyyən bir taraz olmalıdır".

Proqramın aparıcısının "Öyrənmənin əlifbası" kitabında "yuxu öyrənməni dəstəkləyir, sürətləndirir, yürüş etmək vacibliyini artırır. Lakin bu, hər fəndə eyni nəticə vermir, bunun üçün müəyyən bir taraz olmalıdır".

na cavab olaraq Den Şvarz müxtəlif üsulların olduğunu diqqət çəkib. Öyrənmənin əyləncəli olmasını maraqlı adlandıraraq mütləq olmadığını, başlıca məqsədin əyləncə deyil, zehni düşüncə baxımından uşaqlarda yetkinlik hissi yaratmaq, zehni olaraq biliklərinin artması və onlarda məmnuniyyət, zehni olaraq məsələlərin mövzuna vurmaq, özünü inam hisslərinin formalaşmasını vacibliyindən danışır: "Zehni məmnuniyyət çox önəmlidir, çünki öyrənmənin bu zaman məqsədlərinə yaxınlaşmış olurlar. Əgər auditoriyaya "müəyyən bir hal baş versə ne olardı?" sualı ilə müəssisə edirik və auditoriya bu sualı cavablandırarsa bu, o deməkdir ki, siz tələbələrə maraqlandırmırsınız və düşünməyə təhrik etməmişiz. Yarıdan yaşamağa keçid paylaşmaq mədəniyyətinin formalaşdırılmasıdır. Heç kim istəməz ki, cəmiyyətdən təcrid olunmuş, qavramayan mövqedə olsun. Təcrid olunmuş müəyyən bir ikrar hissi, düşməncilik yaradır, uğursuzluq heç kimin xoşuna gəlmir. Bəzən təhsildə tələbənini göstəriciləri yaxşı olmadıqda o, təhsildən yayınmaq istəyir, uğursuzluqdan, bacarmamaqdan qorxur və həmin fəndən qaçmağa can atır. İdmançılar, atletləri nümunə götürsək, onlar digər idmançılardan çox özləri ilə yarışmağı xoşlayır və rekordlarını, nəticələrini yeniləməyə can atırlar. Onların yarışları özlərlədir".

8 güşəli yeni çağırışlar

Proqramın ənənəvi "Təhsildə yeni çağırışlar 8 güşəli ulduza bənzətsək, daha təhsilli gələcək üçün onun güşələri hansı çağırışlardan ibarət olar?" sualının cavabında təhsil tədqiqatçısı qeyd edib: "Mən hətta 8 yox, 26 çağırış deyərdim. Söhbət əlifbadakı hərflərin sayından gedir. Mən kitabımda da belə qeyd etmişəm - "təhsil 26 çağırış". Bildiyiniz kimi, mən Stenford Universitetində dekan olaraq çalışıram və işimin bir hissəsi professorların təhsil sahəsində üzlaşdığı çətinliklərdir. Yeri gəlmişkən, onlar səkkizdir və mən proqrama hazırlaşarkən özümə onları qeyd etmişdim və hazırda sizin üçün sadalayaram. Xatırladım ki, bunlar universitet səviyyəsində olan məqsədlərdir: 1.Bütün həyat boyunca texnologiyanın öyrənmək prosesini necə dəstəkləməsi. Necə edək ki, öyrənmə prosesi tək universitetdə deyil, bütün həyat boyunca dəstəklənsin; 2.Adaptiv, uyğunlaşmış öyrənmə haqqında danışarkən elmi yanaşmalar nə dərəcədə bizi irəliləyən aparır; 3.Uğura aparacaq yollar haqqında danışmaq, yeni data, verilənlər və analitika bizə nə dərəcədə köməkçi ola bilər; 4.Hansı siyasət və təşkilatı yanaşma öyrənmənin arasında bərabərsizliyi aradan qaldırmağa və digər tərəfdən bunun müqabilində öyrənmənin arasında nailiyyətlərin daha da irəli getməsinə xidmət edə bilər; 5.Necə edək ki, ən çox təhsilə ehtiyacı olan bütün müqabiləndə isə təhsilə ən az çıxışı olanlara kömək edək; 6.Necə edək ki, təhsil sahəsində işləyənlər elə təhsil sahəsində deyil, həm tələbələr, həm valideynlər, həm icmalar üçün faydalı olsun; 7.Necə edək ki, öyrənmənin keyfiyyəti müəyyən və dinamik gələcəyə indidən hazırlansın; 8.Innovasiyalar deyiriksə, burada tədqiqat nəzərdə tutulur. Tədqiqatı təşviq etmək olduqca şərtdir".

Görüşün sonunda "T-Network"-ün rəhbəri Cəfər Mənsimi dəyərli fikirləri, ətraflı cavabları üçün qonağa dərin minnətdarlığını bildirərək "əsas çağırışlardan birinin də xarakterini- zin inkişafına çalışmaq" fikri ilə proqramı yekunlaşdırıb.

Lamiyə ƏLİMƏRDANOVA